

УДК 821.161.2'06-1.09:355.4(470:477)«2022/...»

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2024-58-24>

ОСНОВНІ МОТИВИ ВОЄННОЇ ПОЕЗІЇ (ПАВЛО ВИШЕБАБА, ДМИТРО ЛАЗУТКІН, МАКСИМ КРИВЦОВ)

Вікторія ГУРАЛЬ

магістрантка

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

Skowatun2017@gmail.com

Стаття присвячена аналізу сучасної української воєнної поезії. Основну увагу зосереджено на віршах Павла Вишебаби («Тільки не пиши мені про війну», 2022), Дмитра Лазуткіна («Закладка», 2022) та Максима Кривцова («Вірші з бійниці», 2023). Виокремлено важливі акцентні маркери лірики у час війни, зокрема її фокусування на бутті. Значну увагу зосереджено на ролі та завданнях культури у час бойового протистояння. Виділено шлях доступу до читача поезії періоду повномасштабного вторгнення – оперативність поширення в медіа та соціальних мережах. Підкреслено їх роль та завдання у формуванні друкованих видань. У статті розглянуто домінантні мотиви лірики поетів-воїнів, способи та прийоми оприявлення своїх почуттів, роздумів, вражень. Аналізовані поезії засвідчують щирість, максимальну відвертість у висловлюваннях митців.

Зосередження уваги на біблійних мотивах, власних рефлексіях, осмисленні втрат стає для авторів шляхом самопізнання, самоідентифікації. Трактування віри у поетичних рядках згаданих авторів набуває значно ширшого значення віри в себе, невідворотності долі, віри в Перемогу та світле майбутнє України. Детальний розгляд поетичних рядків переконує, що у віршах воєнної тематики періоду російсько-української війни проявляється наративність, донедавна більше властива епічним творам. Військові в аналізованих творах є узагальненими образами сучасного покоління, найбільш соціально, політично, патріотично активного.

У статті пропонується гіпотеза про виокремлення реабілітаційної функції літератури для подолання посттравматичного синдрому через рецепцію поезії та власну творчість. Імовірно, саме ця функція стане однією з найважливіших для повернення українців до мирного життя.

Ключові слова: *алюзія, воєнна поезія, лірика, ліричний герой, ліричний персонаж, мотиви, рефлексії, фатум.*

MAIN MOTIVES OF WAR POETRY (PAVLO VYSHEBABA, DMYTRO LAZUTKIN, MAKSYM KRYVTSOV)

Viktoriiia HURAL

Master's Student

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2 Maksyma Kryvonosa str., Ternopil

Skowatun2017@gmail.com

The article is dedicated to analyzing contemporary Ukrainian war poetry. The primary focus is on the poems of Pavlo Vyshebaba (“Tilky ne pyshy meni pro viinu” (“Only Don’t Write to Me About the War”), 2022), Dmytro Lazutkin (“Zakladka” (“Bookmark”), 2022), and Maksym Kryvtsov (“Virshi z biinytsi”, “Poems from Battlefield”, 2023). The article highlights significant accent markers of wartime lyrics, particularly their focus on “being”. Considerable attention is given to the role and tasks of culture during times of combat. The article also explores the ways poetry from the period of full-scale invasion reaches its audience, emphasizing the efficiency of distribution through media and social networks and their role in shaping printed publications. The dominant motifs of the warrior poets’ lyrics, along with the methods and techniques used to express their feelings, thoughts, and impressions, are examined. The analyzed poems demonstrate the artists’ sincerity and utmost frankness in their expressions.

The focus on biblical motifs, personal reflections, and understanding of losses becomes a pathway for authors toward self-knowledge and self-identification. The interpretation of faith in the poetic lines of the mentioned authors acquires a much broader meaning: faith in oneself, the inevitability of fate, faith in Victory, and a bright future for Ukraine. A detailed examination of the poetic lines reveals that the narrative quality, more typical of epic works until recently, is now evident in war-themed poems during the Russian-Ukrainian war.

The article proposes a hypothesis about the rehabilitative function of literature in overcoming post-traumatic syndrome through the reception of poetry and personal creativity. This function will likely become one of the most crucial for Ukrainians’ return to peaceful life.

Key words: *allusion, war poetry, lyrics, lyrical hero, lyrical character, motifs, reflections, fatum.*

Постановка проблеми. Поезія періоду повномасштабного вторгнення, безумовно, набула своїх особливих, не притаманних іншому часу рис. Миттєвість публікації та поширення у соціальних мережах, раптовий емоційний чинник, який одночасно або ж з незначним запізненням впливає як на авторів, так і на читачів (здебільшого шляхом медійного розголосу, рідше спільного життєвого досвіду), створює нові дискурси у сучасному літературному процесі. Змінені види оприлюднення та тематики текстів демонструють тенденції оперативності та актуальності, які впливають на мотиви сучасної української воєнної лірики.

Метою статті є спроба показати, як провідний мотив російсько-української війни доповнюється мотивами рефлексій збройної боротьби серед цивільних і військових, соціальних та інтимних мотивів сучасної української лірики.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Війна, – за словами Тараса Пастуха, – є найяскравішим виявом волі нації до буття, коли загроза знищення викликає спротив» [цит. за 6]. Подібні міркування знаходимо і в Аскольда Мельничука. Він підкреслює роль поезії у часи боротьби, вказуючи на те, що лірика відіграє важливу документальну функцію, адже «вона сфокусована на «бутті», а не на «діях» [цит. за 5]. Буття в обох тезах виступає спільним важливим чинником, але перебуває в різних семантичних трансформаціях. Вважаємо, що в Тараса Пастуха буття згадується як боротьба, тобто знищення ворога, а в Аскольда Мельничука – як відрефлексоване зображення у поетичних рядках. Війна безпосередньо або ж опосередковано «заполоняє сферу почуттів» [цит. за 6]. Поезія в цей момент, перебуваючи на емпіричному рівні, нотує думки, відчуття, емоції людей, а це є ще однією спільною характерною рисою воєнної лірики.

Унікальною особливістю сучасного літературного процесу є те, що читачі мають змогу ознайомитись із віршами ще до їх публікації у збірках. «Гарячі» тексти оприлюднюються частіше на особистих акаунт-сторінках авторів, рідше в антологіях (наприклад, «Війна 2022: щоденники, есеї, поезія: антологія») або ж у добірках в медіа (наприклад, «Мій бог формує всю ніч батальйони: нова поезія про війну» на chytomo.com авторства Вікторії Фещук). Поети, які випустили свої збірки, переважно організують літературні зустрічі / тури (Павло Вишебаба, Ярина Черногуз, Дмитро Лазуткін та ін.), тим самим тримаючи слухачів у спільному емоційному полі.

«Культура стала своєрідним культом» – таку думку висловив Юрій Андрухович у квітні 2024 року під час виступу в Гарварді [цит. за 5]. Безумовно, вагомість культури в час війни значно зростає. У приватній розмові із письменником Андрієм Кириченком йшлося про силу поезії в такому контексті: в Ірпінському диспансері хлопці реагували на вірші як на ін'єкцію. Отже, з'являється нова функція літератури – реабілітація воїнів через сприйняття мистецтва слова. Безумовно, потрясіння через емоції сильно впливає на особистість, провокуючи катарсис. У цьому контексті одна із головних проблем, з якою зіткнеться українське суспільство після закінчення війни, – це подолання посттравматичного синдрому. З огляду на це психологічна допомога постраждалим може стати одним із найважливіших завдань літератури.

Реабілітація мистецтвом відбувається не завжди через процес сприймання, а частіше через процес творення. Часто в поетичних рядках спостерігаємо, як митець описує свою готовність до будь-яких життєвих змін – аж до смерті. Автор створює ціннісні орієнтири, які допомагають йому триматись у непростих умовах. У вірші Максима Кривцова «**На полі**»: «*На полі/ на широкому полі/ на мінному полі нам'яті// вибухай/ ви/ бу/ хай/ ви/ бу/ хаю.// Хто збере/ моє тіло/ розірване/ вибиратиме/ наче/ картоплю.// Сплюнь./ Сплю./ Лю-лі-лю*» – ліричний герой добре розуміє, що з ним може трапитись, що його чекає, проте заспокоює себе, як заколисують малих дітей: «*Лю-лі-лю*» [3, с. 70]. Отже, можна вважати, що відновлення словом / творчістю для авторів дуже важливе, оскільки вони самі себе реабілітують у кризових ситуаціях.

Попередньо означену проблему ми осмислювали через естетизацію, яка, за словами Миколи Сурженка, є «необхідною для сучасного українського суспільства» і «допомагає переживати воєнний стан та екстремальні умови ефективніше» [цит. за 8]. Естетизація війни важлива з огляду на розвиток лірики як літературного роду, адже поезія виступає швидким інструментом художнього оприявлення страшного і неестетичного дійства. Вважаємо, що ліричні герої багато в чому схожі на фізичних авторів, тому важливо простежити та зіставити досвід творчого зрозуміння війни поетів, які воюють, та митців, які були опосередковано дотичні до бою. Ці спостереження ґрунтуються на віршах у трьох таких збірках: «Тільки не пиши мені про війну» Павла Вишебаби, «Закладка» Дмитра Лазуткіна та «Вірші з бійниці» Максима Кривцова (загинув 7 січня 2024 року).

Максим Кривцов у інтерв'ю із Наталією Корнієнко сказав: «На війні ти стаєш собою, тобі не потрібно грати. Тепер ти – всього-на-всього одна людина з мільярдів, які були на цій Землі» [7, с. 258]. Відвертість автора бачимо й у рядках поезії «Я в розголосі потягів метро»: «Я пахну рибою/ я пахну чорним хлібом/ я пахну кров'ю/ я пахну металом/ осінню/ ковдрою/ голосом/ тілом/ вогнищем.// Я повітря/ я ліс/ я дріжджове тісто/ я долонька/ я дитина» [3, с. 44]. Крізь роздуми та окреслення свого «я» ліричний герой у подальшому «губиться» в «голі світу і ниточки смерті» [3, с. 44], усвідомлюючи тонку грань між ними. «Хто я/ хто?» – важливе екзистенційне питання, яке завершує попередні думки і збалансовує страх між теперішнім і майбутнім [3, с. 45].

Подібні інтимні роздуми знаходимо і в Павла Вишебаби. У вірші «Замість сповіді» поет виводить відвертість у спілкуванні з капеланом на вищий рівень: «Отче, я лише людина, як і ти, віру втратив і не буду прикидатись. Я досяг такого рівня самоти, що сповідуватись, певно, вже не здатен» [1, с. 38]. Автор не боїться признатись, що віри більше немає в його житті, для нього вірші стали інтимніші за молитву: «Від загиблих відганяючи птахів, не молитви я зачитував, а вірші» [1, с. 38].

Відверто розмовляє з донькою ліричний герой у поезії Дмитра Лазуткіна «Мрії»: «я кажу/ що мрію аби війна скінчилась/ і нам не потрібно було ховатися від ракет/ я мрію щоб ти була жива/ і твоя сестричка/ і мама/ і всі» [4, с. 33]. Спілкуючись з чотирирічною дівчинкою, він не приховує страшних реалій навколишнього світу. Дитячий вік уже не може бути сховком наївності.

Цілковиту відвертість із самим собою спостерігаємо у творчості усіх трьох згаданих авторів. Щирість стирає межі між читачем та поетом, дозволяючи глибоко зануритися в ідейний зміст рядків.

Важливою ознакою сучасної воєнної поезії є також її наративність. Оповіді про події, час, обставини і місця присутні в багатьох віршах. Наприклад, у збірці Дмитра Лазуткіна «Закладка» є поезія «Весна у Приірпінні»: «заїхали танком у двір/ сказали/ не ходи тут/ бо пристрелимо// так і сидів у підвалі/ вдвох зі старою мамою» [4, с. 22]. Моторошні картини окупації вплинули на те, що ритмомелодика поезії радше переходить на рівень внутрішнього голосу, який з острахом переповідає події самому собі.

У Максима Кривцова є історія про життя людей «Він приїхав у Бучу в середині березня 2021-го». А вже в 2022-му їх убила росія. Перед очима ліричного

героя постає цвинтар з невідомими похованнями: *«На хресті наче татуванням закарбовано/ тут спочиває номер 457/ вічна пам'ять»* [4, с. 11]. Ліричний герой домислює життя, якого в них вже не буде: *«Їй було 54/ вона працювала у комунальному підприємстві/ носила синю робу «Епіцентр»/ і їздила на велосипеді»* [3, с. 12]. Перед нами жінка, її щоденні дії, згадки, вподобання. Поет не дарма зазирає в нутро її особистості, він підпускає читачів надто близько, вказуючи, що вона *«фарбувала нігті у багрянний/ фарбувала губи у багрянний/ і щоночі до неї приходили багрянні сні»* [3, с. 12]. Констатацію вбивства автор подає без жалю, але з порівнянням і описом обставин: *«Її вбили п'ятого березня/ коли вона повертала на свою вулицю/ їдучи на велосипеді/ вбили, як ніч убиває день/ як осінь убиває літо/ розіпнули чергою квіт»* [3, с. 14]. Страшна реальність, у якій людське життя закінчилось номерним знаком, підкреслює трагізм війни і її жорстокість. Ці жахіття, які чинить ворог, дуже важливо описувати у поезії, адже вірші є і будуть своєрідним літописом подій у вимірі людського буття – емоційному та психологічному.

Концептуальною поезією **«Моє покоління»** відкривається збірка Павла Вишебаби *«Тільки не пиши мені про війну»*. Поет підкреслює відданість та рішучість своїх сучасників, їх пробудження, про яке писав у передмові Любо Дереш: *«І коли слова ці вправно збирає воедино майстер, вони, мов шматочки дзеркала, відображають у собі вже не тільки трасуючі сліди куль та спалахи залпів, але й відблиски світла справжнього пробудження. Пробудження окремої людини, пробудження нації, пробудження покоління»* [2, с. 10]. Поет-воїн акцентує увагу на впертості та сміливості кожного: *«До біса маневрів список, дивіться, які ми вперті, дивіться, як сміємося прямо в обличчя смерті»* [1, с. 13]. Світло та добро на боці українців, бо з ними Бог: *«За мить, як піти в атаку, ми молимося про спасіння, якщо Бог і є, він носить форму мого покоління»* [1, с. 13].

Віра не є визначальною ознакою сучасного покоління, але біблійні мотиви (образи, алюзії, звертання) присутні у всіх авторів. Зв'язок із Біблією підкреслює глибину осмислення поетами подій і разом з тим нерозуміння сенсу багатьох речей на війні. Ім'я ліричної героїні в однойменній поезії **«Марія»** Дмитра Лазуткіна підсилює трагізм долі міста Маріуполя та робить алюзію на жертвенність Божої Матері: *«Марія іде за сіллю// бо так багато потрібно тепер солі/ бо немає більше солі/ бо скінчилася»* [4, с. 29]. Автор не випадково використав обрамлення: *«Марія іде за сіллю»* [4, с. 30]. У цьому вірші маємо імпліцитного наратора, який показує нам Марію як ліричного персонажа, її роздуми, її сумніви, її біль. Риторичні питання у цих рядках змушують читача вирішити для себе: Марія є ліричним героєм чи ліричним персонажем.

Образи біблійних персонажів, насамперед Богородиці, присутні і в поезії Максима Кривцова **««Марія» «Голгофі»**: *««Марія» «Голгофі», «Марія» «Голгофі»: прийом. «Голгофа» я «Марія», «Голгофа» я «Марія»: на прийомі. У нас двоє 300, у нас двоє 300, як прийняла: прийом»* [3, с. 18]. Поранення солдата автор порівнює із ранами Ісуса: *«Оператор стугни «Хесус» отримав поранення кожної кінцівки, травму голови, один дрібний уламок пройшов між ребер»* [3, с. 21]. Марія, Хесус, Іван, Матвій, Анна – це люди не зі сторінок Святого Письма, а реальні «титани сучасності», від яких залежить майбутнє людства.

Повномасштабне вторгнення для багатьох стало точкою відліку нового / іншого життя та останнім шансом на пізнання самого себе. Саме про це йдеться у вірші Павла Вишебаби «**Зірка**». Тут образ Ірода увиразнюється: це не просто біблійний цар-убивця, це ще й уособлення одвічного зла – росії. А зірка (читаємо: Вифлеємська) стала вказівником долі України: «*За Київським часом о п'ятій у чорному небі – вогонь від зірки чи збитих снарядів. Народ ся рождає, славімо його <...> Хоч Ірода військо стокриле ширяє з брудним батогом, під захистом вищої сили Народ ся рождає, славімо його*» [1, с. 27]. Пряма алюзія на різдвяну колядку підтверджує незнищенність української нації.

Спільним для багатьох поезій у збірці Павла Вишебаби залишається мотив фатуму, констатація складності часу, у якому людині потрібно вижити («**Плюс**»): «*Курс на життя зараз не дорожчий за нафтовий барель, та я молюсь: фронт, укриття, чужина або що, – просто постав тут плюс*» [1, с. 17].

Фаталізм у військовій ліриці часто є провідним мотивом, коли автор зневірюється або ж остаточно усвідомлює жахіття війни («**Фантомні болі**»): «*На Донбасі міста не прокинуть від сирени, їх покинули люди, як кров залишає вени, їх відрізали скальпелем фронту супроти волі, кожен з нас відчуває у тілі фантомні болі. <...> Не у білих халатах – у формі з брудними літерами тут країну жиють голками крупнокаліберними*» [1, с. 21]. Ці сильні метафоричні образи – «скальпель фронту» та «голки крупнокаліберні» – підкреслюють прийняття ліричним героєм невідворотності долі.

Саме слово «фатум» згадується у збірці тільки раз у поезії «**Спрага**» і має позитивну конотацію: «*І якщо нас помилує фатум – пережити цю люту весну, як же спрагло ми будем кохатись, щоби змити із себе війну*» [1, с. 30].

Прийняття своєї долі, готовність до смерті описав і Максим Кривцов. У поета смерть грається з кожним солдатом («**Не сумуй**»): «*смерть як друг/ що йде пліч-о-пліч/ ти зі мною малесенька/ грішнице/<...> посміхається смерть-розбійниця/ і чекає не мене/ на митниці*» [3, с. 68]. Автор пропонує читачеві розглядати фатум як «забавку / гру», а не обов'язкову загибель. У такий спосіб Кривцов виявляє власну віру, що життя має великий шанс на продовження.

Висновки. Аналізовані поезії дають підстави стверджувати, що у збірках домінують мотиви «щирої відвертості» – бути таким, яким ти є насправді, навіть за найстрашніших обставин. Біблійні мотиви відсилають до вічних цінностей і лише переконують, що Бог є у кожного в серці. Мотив фаталізму не є просто прийняттям неминучої смерті, а прийняттям і виконанням обов'язку перед собою, побратимами, родиною та Україною.

Ці мотиви підкреслюють тематику й ідейне спрямування лірики у сучасному українському літературному дискурсі. Крім цього, важливою ознакою поезії російсько-української війни є її нарративність. Саме такі викладові форми дозволять віршам у майбутньому виконати важливу історіографічну функцію. Тому має рацію Дмитро Лазуткін, який твердить, що «поезія, есеїстика, коротка проза – це те, що дозволяє фіксувати емоції й переживання у короткостроковій перспективі. Але цілком можливо, що колись ці клаптики переживань і згустки вражень відобразяться у великих художніх формах» [7, с. 359].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишебаба П. Тільки не пиши мені про війну. Київ : Видавництво однієї книги, 2022. 112 с.
2. Дереш Любко. Пробудження покоління. *Тільки не пиши мені про війну* / П. Вишебаба. Київ : Видавництво однієї книги, 2022. С. 5–10.
3. Кривцов М. Вірші з бійниці. 2-ге вид. Київ : Наш формат, 2024. 192 с.
4. Лазуткін Д. Закладка. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 192 с.
5. Мельничук А. Ковток повітря: Аскольд Мельничук про силу поезії в час війни. Chytomo.com, 21.05.2024. URL: <https://chytomo.com/kovtok-povitria-askold-melnychuk-pro-sylu-poezii-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 27.08.2024).
6. Пастух Т. Поезія в час війни. Zbruc.eu, 27.05.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/112014> (дата звернення: 01.09.2024).
7. Слова і кулі : збірка інтерв'ю / уклад., вступне слово Н. Корнієнко ; передм. С. Жадана ; фотокол. О. Гаджій. Харків : Віват, 2024. 400 с.
8. Сурженко М. Творча естетика війни. Unso.in.ua, 25.12.2014. URL: <https://unso.in.ua/articles/tvorcha-estetyka-viyny.html> (дата звернення: 25.09.2024).

REFERENCES

1. Vyshebaba, P. (2022). *Tilky ne pyshy meni pro viinu* [Only Don't Write to Me About the War]. Kyiv: Vydavnytstvo odniiei knyhy [Publishing of One Book]. [in Ukrainian].
2. Deresh, L. (2022). *Probudzhennia pokolinnia* [The Awakening of the Generation]. In P. Vyshebaba, *Tilky ne pyshy meni pro viinu* [Only Don't Write to Me About the War] (pp. 5–10). Kyiv: Vydavnytstvo odniiei knyhy [Publishing of One Book]. [in Ukrainian].
3. Kryvtsov, M. (2024). *Virshi z biinytsi* [Poems from Battlefield] (2nd ed.). Kyiv: Nash format [Our Format Publishing]. [in Ukrainian].
4. Lazutkin, D. (2022). *Zakladka* [Bookmark]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [Old Lion Publishing]. [in Ukrainian].
5. Melnychuk, A. (2024). *Kovtok povitria: Askold Melnychuk pro sylu poezii pid chas viiny* [A Breath of Air: Askold Melnychuk about the power of poetry in wartime]. Retrieved from: <https://chytomo.com/kovtok-povitria-askold-melnychuk-pro-sylu-poezii-pid-chas-vijny/> (Last accessed: 27.08.2024). [in Ukrainian].
6. Pastukh, T. (2022). *Poeziia v chas viiny* [Poetry in wartime]. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/112014> [in Ukrainian].
7. Korniienko, N. (Compiler), Zhadan, S. (Preface), & Handzii, O. (Photo collage). (2024). *Slova i kuli: zbirka interviu* [Bullets and Words: a collection of interviews]. Kharkiv: Vivat Publishing [in Ukrainian].
8. Surzhenko, M. (2014) *Tvorcha estetyka viiny* [Creative Aesthetics of War]. Retrieved from: <https://unso.in.ua/articles/tvorcha-estetyka-viyny.html> [in Ukrainian].